

Січень 1858

1 січня 1858. По дружньому весело зустрів Новий Рік у родині М. О. Брилкина.

Хоч як весело зустріли ми Новий Рік, але коли я прийшов додому, мені стало нудно. Понудившись трохи, я подався до чарівливої родини мадам Гільде. Але нудьга знайшла мене й там. Із храму Пріапа пішов я до утрені. Ще гірше: дячки з похмілля так верещали, що я затулив вуха й пішов геть із церкви. Прийшовши додому, я ненароком взяв Біблію, розкрив... і мені попався клаптик паперу, на якому Олейников записав байку з уст Михайла Семеновича. Ця знахідка так мене втішила, що я зараз таки заходився її переписувати. Ось вона:

На улицѣ и длинной, и широкой,
И на большомъ дворѣ стоитъ богатый домъ,
И со двора разносится далеко
Зловоніе кругомъ.

А виноватъ хозяинъ въ томъ.
“Хозяинъ нашъ прекрасный, но упрямый, —
Мнѣ дворникъ говоритъ —
Раскапывать велитъ помойную онъ яму,
А чистить не велитъ”.

Зачѣмъ раскапывать заглохшее дерьмо
И не казнить воровъ, не предавать ихъ сраму?
Не лучше ль облегчить народное ярмо
Да вычистить велѣтъ помойную-то яму.

Авторство цієї байки приписують московському акторові Ленському. Це неподібно до водевільного куплету. Ця байка так спасенно на мене вплинула, що я, дописуючи останній вірш, уже спав.

Сьогодні ж таки представив родині Брилкина наймилішу Катерину Борисівну Піунову (акторку). Вона захоплена цим знайомством і не знає, як мені дякувати.

Як добродійно вплинув Михайло Семенович на цю милу й талановиту істоту! Вона виросла, покращала й порозумнішала після “Москаля-Чарівника”, де вона грала роллю Тетяни, і так чарівливо заграла, що публіка ревла з захвату. А М. С. сказав мені, що вона перша артистка, з якою він грав Михайла Чупруна з такою насолодою, і що знаменита Самойлова перед скромною Піуною — салдатка.

2 [січня]. Послужливий Олейников сьогодні дав мені вірш Курочкина “На смерть Беранже”, але так погано переписаний, що я ледве міг вчитати. Все ж прочитав і записав на пам'ятку. Прекрасний, сердечний вірш.

16-е ЮЛЯ 1857 ГОДА.

Зачѣмъ Парижъ волнуется опять?
На площадяхъ и улицахъ солдаты,

Народныхъ волнь не можетъ взоръ обнять...
Кому хотять послѣдній долгъ воздать?...
Чей это гробъ и катафалкъ богатый?
Тревожный слухъ въ Парижѣ пролетѣлъ:
Угасъ поэтъ — народъ осиротѣлъ.

Великая скатилася звѣзда,
Свѣтившая полвѣка кроткимъ свѣтомъ
Надъ алтаремъ страданья и труда;
Простой народъ простился навсегда
Съ своимъ роднымъ учителемъ-поэтомъ,
Воспѣвшимъ блескъ его великихъ дѣлъ.
Угасъ поэтъ — народъ осиротѣлъ.

Зачѣмъ же блескъ и роскошь похоронъ?
Мундиры войскъ и ризы духовенства?
[Торжественность тщеславныхъ похоронъ]
Тому, кто жилъ такъ искренно, какъ онъ,
Пѣвецъ любви, свободы и равенства,
Несчастливымъ льстилъ, но съ сильными былъ смѣлъ?...
Угасъ поэтъ — народъ осиротѣлъ.

Зачѣмъ пѣвцу напрасный симіамъ
И почестей торжественныхъ забава?
Не быть ничѣмъ хотѣлъ онъ въ жизни самъ,
И въ бѣдности нашла любимца слава,
И слухъ о немъ далеко прогремѣлъ!
Угасъ поэтъ — народъ осиротѣлъ.

Народъ всѣхъ странъ — страданіе и трудъ,
И сладкихъ слезъ надъ звуками отрада
И въ нихъ, поэтъ, тебѣ великий судъ!
Великому великая награда!
Когда, свершивъ завидный свой удѣлъ,
Угасъ поэтъ — народъ осиротѣлъ.

3 [січня]. Дістав од Куліша листа з долученими 250 карбованцями. Гроші ці вторгував він за рисунки, що їх послав я з Новопетровського форту Залеському на продаж. Залеський передав їх Сераковському, від Сераковського я не мав про них жадної звістки і зовсім стратив їх з очей. Не знаю, як вони попали до Кулішевих рук; і той знайшов якогось щедрого земляка-аматора і немов подарував мені 250 карбованців на Новий Рік. Спасибі йому.

4 [січня]. Цілий день присвятив писанню листів. Обовязок нудний, але неминучий. Написав півтузіня посланій, між іншим і авторові “Семейной Хроники”, який передав мені через Михайла Семеновича примірник своєї чарівної “Хроники”. Кулішеві з листом послав свої “Неофіти”. Цікаво мені знати його думку про цей мій новий твір.

У восьмій годині ввечері вирядив свого господаря Овсянникова до Петербургу і пішов

на масковий бал до Варенцова, директора театру, і там познайомився з лікарем Рейковським, ученою і дуже цікавою людиною.

5 [січня]. Вернувся з Москви поштар, що супроводив Михайла Семеновича. Привіз мені від нього листа й чотири примірники його портрета, щоб роздати його нижньгородським друзям. Лист свій він закінчує сумною звісткою, яку почув на порозі свого дому, про смерть сина Дмитра, що помер закордоном.

6 [січня]. Піунова сьогодні в ролі “Простушки” (водевіль Ленського) була така гарненька, що не те що московським, петербурзьким — і паризьким глядачам кинулася б у вічі. Непотрібно вона румяниться. Я їй скажу про це. Від ролі Тетяни (з “Москаля-Чарівника”) вона помітно вдосконалюється і, коли подружнє життя не стане їй перешкодою, з неї виробиться самостійна велика артистка.

7 [січня]. Круневич, вертаючись із заслання (з берегів Сир-Дарі) до рідного краю, довідався випадково про моє перебування в Нижньому і сьогодні завітав до мене. Між багатьома нецікавими степовими новинами він розповів огидно-цікаву новину. Нешлюбний син гнилого сатрапа Перовського власними руками зарізав свого деньщика, за що його тільки zdeградували в салдати, але нікчемна душа [не видержала] й цієї все милостивішої кари: він скоро помер чи отруївся. Туди й дорога. Виходить, яблуко недалеко від яблуні впало. Мати цього легкодухого тигрєнати — жінка якогось паршивого барона Зальца і куплена повія розтлінного сатрапа Перовського. Раз, вибираючись до Служби Божої, розсердилась за щось на покоївку та й тріснула її праскою по голові. Покоївку поховали, та на тому й покінчив справу всемогутній сатрап. Ой, Миколо, Миколо! Які ж хвацькі були в тебе поплічники! Який пан, такий і жупан.

8 [січня]. Від сьогоднішнього дня я займаю два помешкання: давнє — в Овсянникова і нове — у Шрейдерса. Зостається наробити боргів, а сховатись є куди.

9 [січня]. На новосіллі у Шрейдерса нарисував сьогодні портрет Олейникова з умовою, щоб він написав фелетонову статтю для “Московскихъ Вѣдомостей” про перебування М. С. Щепкина в Нижньому. Добре [було б], якби не збрехав.

10 [січня]. Нарисував портрет Шрейдерса, і досить добре. Отже, частина боргу сплачена. Треба ще нарисувати Фреліха та Кадніцького, і тоді ми квит. Але коли це станеться — не знаю.

11 [січня]. Сьогодні субота. Щосуботи я й премила К. Б. Піунова обідаємо в М. О. Дорохової. Але сьогодні я мушу відмовитися від цієї радості, і моя мила товаришка пішла сама з портретом М. С. Щепкина, якого прислав він, як подарунок, Марії Олександрівні. Я ж поїхав одпроважувати мого симпатично-благородного капітана В. В. Кішкіна до першої станції по казанському шляху.

Сумно розлучатися з такими добрими людьми, як цей симпатичний Кішкін. Вернувшись додому, я почував себе зовсім сиротою. Але моя тяжка самота недовго тяглася; я скоро пригадав, що я — один із найщасливіших на цьому світі. М. С. Щепкин, відіжжаючи з Нижнього, просив мене полюбити його милу Тетясю, себто Піунову. І я буквально виконав його дружнє прохання. А сьогодні, прощаючись зо мною, Кішкін із сльозами на очах просив мене полюбити його лагідну улюблєницю Вареньку Остафєву. І з такими обовязками я нужуся! Дурень, дурень, — а в школі вчився. Остафєва виїхала

кудись із міста, і я в шостій годині ввечері пішов до Піунової; застав її вдома; продиктував їй вірші Курочкина: “Какъ въ наши лучшіе года”, а вона прочитала мені деякі твори Кольцова, а потім мало не всі байки Крилова. Мене захопив цей імпровізований літературний вечір, і я прийшов додому зовсім щасливий. Вона любить голосно читати — отже піде далеко в своєму мистецтві. Дай, Боже, щоб моє пророцтво справдилося.

12 [січня]. Не задля неділі та банальної світської візити пішов я до П. М. Голинської (небога тутешнього губернатора), а пішов я на прохання мого щирого Михайла Семеновича, щоб їй передати його портрет і приятельський привіт. У величезній вітальні стареньку Шаховську та Голинську оточували такі холодні, офіційні, надуті фігури, що коли я, привітавшись, трошечки посидів, на мене повіяло холодом од цієї чесної компанії. Вийшов сам губернатор. Я поздоровив його з приводу одержання Анни через плече, поклонився й вийшов укупі з О. Є. Бабкіном. Заїхав до Бабкіна на квартиру, взяв у нього Пушкіна та Гоголя й повіз до Піунової. Прочитав їй “Сцены изъ рыцарскихъ временъ” і відогрів душу, обвіяну губернаторським холодом. Вона прочитала мені “Каменного гостя”, і потім ми поїхали до Брилкіних обідати. По обіді М. О. Грасс повезла її до театру, куди подався й я, зовсім задоволений таким теплим, прекрасним кінцем холодно розпочатого дня.

13 [січня]. Бабкін подарував мені прекрасну акватінту, що зображує смерть Людовика XVI, а я сьогодні за цей повчальний образ змалював його власну персону, і досить добре. Вечір провів у любого молодика, віртуоза-віолончеліста Весловського і, повернувшись додому, знайшов у себе на столі лист Сергія Тимофієвича Аксакова. Дуже привітний і сердечний лист!

Після чемностей він пише, що “Матрозъ” мій, нарешті рушив з місця: він передав його Каткову, редакторові “Русскаго Вѣстника”. Сподіваючись майбутніх благ, беруся до переписування другої частини “Матроза”.

14 [січня]. Сьогодні ненароком зайшов я до Піунової. Мова зайшла про кінець її театрального року, про відновлення контракту. Їй, сердешній, страшенно не хочеться zostаватись у Нижньому, а не знає, куди себе подіти. До Казані їй би навіть хотілося, та вона боїться там якоїсь Прокофєвої — не суперниці, але страшної інтригантки. В такому її горі я запропонував їй свої посильні послуги. Я напишу листа до директора харківського театру й буду просити Михайла Семеновича Щепкіна заступитися за неї. Як би це було добре, коли б їй пощастило переселитися до Харкова!

15 [січня]. Не барившись довго, я сьогодні ж таки написав директорові харківського театру, і своєму великому другові. Який то буде наслідок моїх нехитрих замірів?

16 [січня]. Оце тільки хотів закінчити лист до мого великого друга, та згадав, що сьогодні день не поштовий. Кинув посланіє і заходився коло “Матроза”. Нестерпно нудна робота. Письменникам повинні платити не за писання, а за переписування власних творів.

Увечері вернувся я з театру і знайшов у себе листа мого геніяльного друга. Як добре, що я свого листа не кінчив. Між іншим він пише мені, що мої рисунки він уже пустив у рух. Спасибі йому, невтомному.

17 [січня]. Скінчив незакінчений лист, послав на пошту і взявся за “Матроза”. Нестерпна праця. Коли ж я її скінчу?

18 [січня]. На моє велике здивування сьогодні зустрів я в Брилкіна давнього й неліцемерного свого поклонника В. М. Погожева. Він тут у службових справах і завтра їде до Москви.

19 [січня]. Сьогодні моя улюблениця — вдруге в ролі Тетяни. Чарівна, як і вперше. Але Клімовський в ролі Чупруна і вимовою, і мімікою — вандал! Лико плів, варвар, і тільки перешкожав моїй милій Тетясі!

20 [січня]. Виряжав до Петербургу лікаря Путерена, Кебера, Шрейдерса, Фреліха й М. О. Брилкіна до Казані та на фабрику [їхньої] компанії біля Казані. Сьогодні в мене — день проводів.

21 [січня]. Бенефіс любусі Піунової. Театр повний глядачів, і чарівлива бенефіціантка — прекрасна тема для газетної статейки. Чи не спробувати? Спробуймо навманя.

22 [січня]. Переїздом із Петербургу до Вятки на службу відвідав мене сьогодні Яків Лазаревський. Він — недавно з України. Розповів про багато нових паскудств у моєму рідному краю та разом і про сумне катеринославське повстання 1856 року, і про свого сусіду й родича М. Д. Білозерського. Цей філантроп-дідич до того обідрав своїх селян, що вони склали про нього пісню, яка кінчається так:

А в нашого Білозера
Сивая кобила,
Бодай же його побила
Лихая година.

А в нашого Білозера
Червоная хустка, —
Ой, не одна в селі хата
Осталася пуста.

Наївна, невинна помста!

23 [січня]. “Дочь второго полка” — предурний твір Доніцетті. Лібретто теж безглузде й ненатуральне. Покійному нашому Тормазові, мабуть, дуже подобався цей незграбний твір. Та чи й не з його замовлення він народився на світ Божий? За його [панування], я пам’ятаю, оперетку цю виконували колись у Петербурзі з більшою дисципліною. Тепер вона й цю істотну свою вартість утратила. Що б на це сказав Тормаз? Він би Гедеонова на місяць на гавптвахту запроторив.

Стара Шмітгоф в ролі Марії — препогана; а мій улюбленець Владіміров у ролі старого ключника маркізи був теж препоганий.

24 [січня]. Дістав листи від Куліша та від М. Лазаревського.

25 [січня]. Дістав листа від Костомарова з докором за мовчанку. Я справді винен перед ним на цей раз. Але що писати? про що писати? Що я тут нужуся та нічого не роблю і, нарешті, не можу нічого робити? Краще мовчать, ніж воду в ступі товкти.

26 [січня]. Зустрів масницю, виїхавши саньми за місто. Я запропонував цю розвагу любусі Піуновій з родиною. Вона згодилась. І ми поїхали до села Бору, напилися чаю в якомусь шинку, а, як вертались, вона все співала відому весільну чи святочну пісню:

Меня миленькой онъ журиль, браниль,
Онъ журиль, браниль, добромъ говорилъ,
Ай люли-люли выговаривалъ!
— Не ходи, дѣвка, молода замужъ,
Наберись, дѣвка, ума-разума,
Ума-разума, да сундукъ добра,
Да сундукъ добра, коробокъ холста.

Жидівська прикмета в росіянина. Він без посагу навіть не може покохати.

27 [січня]. У церкві Покрови відспівали відправу над тілом О. Д. Улибишева, славного критика та біографа Бетховена й Моцарта.

28 [січня]. Микола Петрович Болтін, губерніяльний маршалок дворянства, висловив бажання познайомитися зо мною. Я вволив його ввічливе бажання й не каюсь. Це людина, що мислить розумно й благородно; він гаряче співчуває справі кріпаків і пильно клопочеться за склад комітету, що має вирішити цю справу в нижнегородській губернії.

29 [січня]. Недоладний бенефіс пані Васілевої і плітки.

30 [січня].

Кохана й вельмиповажана Катерино Борисівно!

Я сам приніс Вам книжки і приніс їх на те, щоб Ви їх прочитали. Але Ви, не прочитавши їх, прислали мені назад. Як маю розуміти Ваш учинок? Він мене зовсім приголомшив, особливо коли взяти під увагу нашу сьогоднішню розмову. Чи це не відповідь на моє освідчення? Якщо це так, то прошу Вас мені її ясніше висловити. Справа для мене надто важлива. Я Вас люблю й кажу це Вам просто, без усяких викликів та захватів. Ви занадто розумні, щоб вимагати від мене палких любовних освідчень, я ж занадто люблю й шаную Вас, щоб послугуватися звичайно в світі вживаними банальностями. Стати Вашим чоловіком — для мене найбільше щастя, і тяжко буде від цієї думки відмовитися. Та коли доля інакше судила, коли я мав нещастя не подобатися Вам і коли те, що Ви мені повернули книжки, означає відмову, — то нема ради, мушу скоритися долі. Але в кожному разі ні почуття мої, ні пошана моя до Вас не зміняться, і коли Ви не можете або не хочете бути моєю дружиною, то дозвольте мені хоч ту одну втіху мати, що зостануся Вашим другом і постійною відданістю та шанобливістю заслужу Вашу ласкаву приязнь і пошану.

Дожидаючи відповіді, що має вирішити мою долю, застаюся відданий Вам із почуттям глибокої любови

Тарас Шевченко⁴.

31 [січня]. Я зовсім нездатний до ролі коханця. Вона, мабуть, взяла мене за божевільного або просто за п'яного, та ще й за негідника. Як розтолкувати їй, що я ні те, ні друге, ні третє, і що я не банальний театральний коханець, а щирий, глибоко сердечний її друг. Сам цього не вмю їй висловити. Звернуся до мого друга М. О. Дорохової. Коли й вона їй на добрий розум не наведе, тоді я найсмійшніший і найнещасливіший жених.

4. Цей лист до К. Б. Піунової вписаний сюди не рукою Шевченка. — Ред.